

Ihmisoikeuksien rajoitukset ympäristörikosoikeudessa

Ne bis in idem –kielto ja
itsekriminointisuoja

Leila Suvantola, tutkija, Poliisiammattikorkeakoulu

VT, HTT, Ympäristöoikeuden dosentti

Ne bis in idem – kaksoisrangaistavuuden kieltö

- Euroopan ihmisoikeussopimus 7 lisäpöytäkirja, artikla 4: ei saa rangaista samaa henkilöä samasta teosta toiseen kertaan, jos lainvoimaisesti ratkaistu rikosoikeudellisesti
- Muutos suomalaiseen oikeusajatteluun kahden linjan erillisyydestä (yleiset ja hallinnolliset tuomioistuimet) : EIT Jussila v. Suomi 23.11.2006 ja Ruotsalainen v. Suomi 16.6.2009: verotuksessa veronkorotus hallinnollisessa päätöksenteossa ja rangaistus verorikoksesta = 2 kertaa rangaistaan samasta teosta samaa henkilöä
- Verotus ratkaistu erillislailla, muuten sovelletaan oikeuskäytännössä
- KKO 2013:59: hallinnollisen seuraamuksen ensivaiheen määräämisajankohta on ratkaiseva: ei saa edes tutkia uudelleen (aiemmin sai tuomita, jos veronkorotus ei ollut ”lopullinen”); Sama KKO 2013:78
- KHO 2014:145: vasta rikossyyteasian tultua lopullisesti ratkaistuksi, samassa asiassa määrätty hallinnollinen sanktio on as.om. vaatimuksen tai muutoksenhaun johdosta poistettava ja päin vastoin

Kaksoisrangaistavuuden kriteerit

Sama epäilty

- Oltava sama henkilö
- Jos sanktio kohdistunut oikeushenkilöön, ei estä sanktiota luonnolliseen henkilöön
- Yhtiöt, joissa samaistuu?

Jo rangaistu

- Seuraamuksen oltava sanktio: tavoitteena rankaiseminen ja ennalta ehkäisy

Sama teko

- Samat tai olennaisesti samat tosiseikat, joilla on erottamaton ajallinen ja tilallinen liityntä

Sama teko ja henkilö - tulkintaa

- KHO 2015:53 Veronkorotusasia kohdistuen osin samoihin tilikausiin, joista kommandiittiyhtiön ainoata vastuunalaista yhtiömiestä vastaan syyte nostettu: estevaikutus niiltä tilikausilta, kun veronkorotukset kohdistettu ko. yhtiömieheen henkilökohtaisesti, ei muuten
- KHO 16.8.2016 T 3399 (Irs) syytteen nostamisen vuoksi ei tullut poistaa veronkorotusta, koska veronkorotus kohdistui henkilöön henkilökohtaisessa verotuksessa ilmoittamatta jätettyjen verojen vuoksi ja syyteasia koski toimintaa yrityksen X Oy ainoana varsinaisena jäsenenä ja väärän tiedon antamista veron määrään vaikuttavasta seikasta ja väärrien tietojen merkitsemistä kirjanpitoon

Mitä rikkomisesta seuraa?

- Vapauttaa rangaistusvastuusta toiseen kertaan
- Hallinnolliset sanktiot: öljypäästömaksu, laiminlyöntimaksu (uusi jätelaki) on rangaistus: ei voida rangaista uudelleen, ei edes syyttää, tuomioistuimen tulee jättää tutkimatta (ehdoton prosessin este)
- Valittava jompikumpi linja ajoissa. Esim. jos määrätty öljypäästömaksu, ei samaa henkilöä syytetä ympäristön turmelemisesta / merenkulun ympäristönsuojelulain rikkomuksesta, vaikka laissa vaikuttaa olevan mahdollisuus peruuttaa maksu myöhemmin!
- Jos kohdistuu eri vastaajaan (henkilö/oikeushenkilö), ei vaikuta mitään
- Ei estä vaatimasta rikoshyötyä!

Oikeudenvastainen menettely

Hallintoprosessi

Rikosprosessi

Syyksilukeminen

Hallinnollinen sanktio:
veronkorotus,
ylikuormamaksu,
pysäköintivirhemaksu
yms.,
seuraamusmaksu
(arvopaperi, kilpailu),
öljypäästömaksu

Sanktio: sakko / vankeus

Menettämisseuraamus:
rikoshyöty,
tekoväline yms.

Vahingonkorvaus
Oikeudettoman hyödyn
palauttaminen

Oheisseuraamus:
Ajokielto,
metsästyskielto,
eläintenpitokielto,
liiketoimintakielto
yms.

Tosiasialliset
seuraukset:
työpaikan
menettäminen?,
sosiaaliset
seuraukset

Oikeuskäytäntöä muodostuu koko ajan

- Jatkuvasti muodostuu oikeuskäytäntöä sekä yleisissä että hallintotuomioistuimissa
- Suuri osa ei liity ympäristörikoksiin (ajo-oikeus, lupien peruuttaminen, varoitukset yms)
- Kiinnostavat ympäristörikoksien osalta
 - hallintopakon käyttäminen (keskeyttäminen / velvoittaminen + uhkasakko; täytäntöönpano) / ennallistamisvelvoite
 - taloudellisten tukien peruuttaminen

Turun HO 22.10.2014

- Ympäristön turmeleminen. Nautakarja-navetassa toiminnanharjoittaja ylittänyt ympäristöluvan vastaisesti (200-270) luvan mukaisen (130) nautakarjan kokonaismäärän, laiminlyönyt lantalan tyhjennyksen ja lantalan rikkouduttua sen korjauksen, säilyttänyt lantaa maapohjalla useita vuosia suuria määriä, mistä aiheutunut ravinnepäästö ojia ja rinteitä pitkin järveen, levittänyt pellolle ilman ilmoitusta lantaa, jossa seassa jätettä kuten muovia
- Ne bis in idem-väite siltä ajalta kun vastaaja menettänyt maataloustukia. Käräjäoikeus luki syyksi ajalta, jolloin vastaajaan ei ole kohdistunut hallintopakkoasian uhkasakon uhka
- Hovioikeus arvioi vastaajalle hallintopakkoasiassa asetetun uhkasakon merkitystä ne bis in idem -kiellon kannalta. Hallintopakko ei ole sanktio, koska sen tarkoitus on saattaa henkilö tulevaisuudessa noudattamaan lain säännöksiä. Hovioikeus luki syyksi koko syytteen mukaiselta ajalta.

KHO 2016:96

- Kunnan ympäristönsuojeluviranomainen maaliskuussa 2012 antoi yhtiölle jätelain nojalla lainvoimaisen määräyksen siivota kiinteistö ja tehosti määräystä 80 000 euron uhkasakolla. Yhtiö laiminlöi siivoamismääräyksen noudattamisen: VO määräsi uhkasakon pääosin maksettavaksi ja asetti uuden uhkasakon. Yhtiön toimitusjohtaja oli kesäkuussa 2013 tuomittu rangaistukseen ympäristön turmelemisesta ja yhtiö oli tuomittu menettämään valtiolle rikoshyötynä 98 814 euroa. Rikoksen syyksi lukeminen perustui osaksi samoihin tarkastuksissa havaittuihin seikkoihin kuin siivoamismääräyksen perusteena ollut jätelain roskaamiskiellon vastainen toiminta. KHO: uhkasakkomenettely ei ole tarkoitettu rangaistusluonteiseksi seuraamukseksi, vaan sen tavoitteena on varmistaa päävelvoitteen noudattaminen ja ympäristön palauttaminen roskaamiskiellon vastaista menettelyä edeltäneeseen tilaan.

Ennallistaminen ja teettämishuaka

- Ympäristön tilan palauttamista = vahingon korjausta käytännössä: kohteena ei ole mikään mennyt teko eli ei kaksoisrangaistus
- KHO 20.2.2013 (taltio 620): vesilain mukaisessa uhkasakolla tehostetussa luvan vastaisesti muutetun ympäristön ennallistamiseen velvoittavassa hallintopakkopäätöksessä ei ole kysymys rikoksesta tai rikossyytteestä ne bis in idem -kiellon tarkoittamalla tavalla.

Taloudellisten tukien menettäminen

Vaasan HO 27.5.2015 nro 15/122789

- Eläinsuojelurikosasia: myönnettyjen tukien takaisinperintä, joka oli perustunut ”ei tahalliseksi” arvioituun menettelyyn, ei ole rangaistusluonteinen hallinnollinen seuraamus.
- Kyse oli pikemmin siitä, että maksetut tuet tarkistetaan jälkikäteen vastaamaan sitä, millä tavalla tuen saaja on toiminnassaan täyttänyt myönnettyjen tukien maksamiselle asetetut ehdot.
- (Tukien tarkistus pääsääntöisesti ajallisesti seuraa rikosasiaa, ei voi ennakkollisesti vaikuttaa tuomioon estävästi)

KHO 2015:57

- Kunnan maaseutuelinkeinoviranomaisen neljä päätöstä määrätä tuensaajat maksamaan takaisin vuoden 2010 maataloustuet korkoineen perustuen täydentävien ehtojen valvontaan ja eläinten hyvinvointia koskevien ehtojen laiminlyönteihin. Rikostuomioissa syyttäjän eläinsuojelurikoksen teonkuvaus perustui osaksi samoihin eläinsuojelutarkastuksissa havaittuihin seikkoihin kuin tukien takaisinperinnän perusteena olevat tukiehtojen laiminlyönnit. KHO katsoi, että maataloustukien täysimääräinen takaisinperintä korkoineen ei ollut rikosoikeudellinen seuraamus ja näin ollen asiassa ei ollut kysymys ne bis in idem -kiellosta. Tuensaajille eläinsuojelurikkomuksista tuomitut sakkorangaistukset eivät estäneet päätöstä periä heiltä takaisin maataloustukia.

Itä-Suomen hovioikeus 7.7.2015

- Etelä-Savon KO 3.7.2014 (14/128515): tukien myöntämättä jättäminen tai niiden myöntäminen täyttä määrää pienempänä perustuu siihen, että maatalousyhtymä ei ole täyttänyt kaikkia tukien myöntämisen ehtoja. Hakijan ei kuulu saada tukia, joiden ehtoja hakija ei täytä. Tukien myöntämättä jättämisellä, vaikka se tapahtuisi takaisinperintänä, ei ole sellaista ennaltaehkäisevää ja rangaistuksellista luonnetta, jonka perusteella kyseistä asiaa voitaisiin pitää edellä mainitun artiklan kannalta rikosasiaana. Hovioikeudessa kysymystä käsiteltiin vain mittaamiseen vaikuttavana.
- Tuomiosta aiheutuvat säännönmukaiset ja ennakoitavissa olevat seuraamukset, kuten maataloustukien takaisinperintä, eivät oikeuta rangaistuksen lieventämiseen (KKO 2006:44), eikä tukien menetys muodosta perustetta, jonka nojalla voitaisiin jättää rangaistukseen tuomitsematta.

Oikeudenvastainen menettely

Hallintoprosessi

Hallinnollinen sanktio:
veronkorotus,
ylikuormamaksu,
pysäköintivirhemaksu
yms.,
seuraamusmaksu
(arvopaperi, kilpailu),
öljypäästömaksu

Välillinen hallintopakko

Kielto tois-
taa / jatkaa
+ tehoste
(uhkasakko /
keskeytys)

Käskey suorit-
taa lain vaati-
ma toimen-
pide + tehoste
(uhkasakko)

Käskey palauttaa lainmukainen
tila (ennallistaminen) + tehoste
(uhkasakko / teettämisuhka)

Päävelvoite noudatettu, tehoste
ei täytäntöön; täytäntöönpano
"sanktio" niskoittelusta, ei
lainvastaisesta menettelystä

Valvonta (suojattavaa intressiä turvaava)

Ympäristöluvan /
toimiluvan yms.
edellytykset (luvan
peruuttaminen, jos
edellytyksiä ei ole)

Tuen / avustuksen
edellytykset
(takaisinperintä, jos ei
noudatettu ehtoja)

Tuotteiden vetäminen
markkinoilta

Eläinten poislouvutus /
lopettaminen

Itsekriminointisuoja

- YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus artikla 14(3) g-kohta: **Rikoksesta epäillyllä** on oikeus **vaieta** sellaisista seikoista, jotka voivat aikaansaada häneen kohdistuvan syytteen rikoksesta tai joita voidaan käyttää näyttönä hänen syyllisyydestään rikokseen
- Sisältyy oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (Euroopan ihmisoikeussopimus 6 artikla ja Perustuslaki 21 §)
- Ei voida rangaistuksella tai sen uhalla pakottaa tunnustamaan
- Laajentuma: rikos 1 (velallisen epärehellisyys) joudutaan paljastamaan tai muuten syyllistyy rikokseen 2 (velallisen petos) EIT Marttinen v. Suomi 24.1.2009

Edellytykset

Rikoksesta epäilty

- Oltava rikoksesta epäilty, milloin on

Seikat, jotka vaarantavat

- Vain seikat, jotka aiheuttavat rangaistuksen vaaran = oltava rikosasian kannalta merkityksellinen tieto, jotta voi pidättäytyä kertomasta

Voitava kieltäytyä

- Ei saa pakottaa (uhka sanktiosta: sakko / vankeus: ei vaihtoehtoa)
- Niin lausumat kuin asiakirjojen esittämisvelvollisuus

Kieltäytymisoikeus on itsekriminointisuojaan ilmentymä

- OK 17:18 Jokaisella on oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet (tai läheisen) syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen (tai läheisen) syyllisyyden selvittämiseen.
- OK 17:9,2 Asiakirjan editiovelvollisuus ei koske kieltäytymisoikeutettua

Hyödyntämiskiello on itsekriminointisuojaan perälauta

- OK 17:25:2 tuomioistuimien ei saa hyödyntää todistetta, joka on hankittu muussa menettelyssä kuin esitutkinnassa tai rikosasian oikeudenkäynnissä henkilöltä pakkokeinon käyttämisen uhalla tai muutoin vastoin hänen tahtoaan, jos hän on tällöin epäiltynä / vastaajana rikoksesta / esitutkinta tai oikeudenkäynti oli vireillä rikoksesta, josta häntä syytetään, ja jos todisteen hankkiminen olisi ollut vastoin OK 17:18

Mitä tarkoittaa käytännössä?

- Voi kieltäytyä kertomasta
- Voi kieltäytyä antamasta asiakirjoja
- Ei vapauta rangaistusvastuusta, mutta vaikeuttaa näyttämistä
- Kieltoa rikkomalla saatua näyttöä ei saa hyödyntää näyttönä epäillyn syyllisyydestä (hyödyntämiskielto)
- Kielto ei koske rikostutkinnassa saatuja tietoja / asiakirjoja

YSL 184.2 §:n palomuurisäännös

- Esitutkinnassa, syyteharkinnassa tai oikeudenkäynnissä ei saa käyttää luonnollisen henkilön rikosvastuuseen saattamiseksi sellaisia luonnollisen henkilön laissa säädetyn tai hänelle asetetun tiedonantovelvollisuuden perusteella antamia tietoja, jotka saatu asettamalla hänelle sakon uhka velvollisuuden täyttämiseksi
- Palomuurin tarve: ilman palomuuria voisi kieltäytyä antamasta tietoja hallintoasiassa
- Ei vaikuta muun näytön käytettävyyteen
- Ei vaikuta tutkintapyynnön tekemiseen

HE 46/2014

- Hyödyntämiskiellon tarkoittaman tiedon on oltava merkityksellinen rikosasialle: asiallinen yhteys
- Ei estettä hyödyntää tietoja, jotka antanut muu kuin epäilty tai syytetty (eikä läheinen) KKO 2010:41, KKO 2012:16
- Vastoin hänen tahtoaan: pakkokeinon käyttämisen uhka, rangaistuksella tai sanktiolla uhkaaminen tai sellaisen / pakkokeinon käyttäminen

HE 46/2014

- Jos vapaaehtoisesti suostuu todistamaan, ei ole hyödyntämiskieltoa, jos on ollut tietoinen kieltäytymisoikeudestaan
- Henkilö on velvollinen passiivisesti sietämään todisteiden hankkimisen
- Epäselvissä tilanteissa syytä viedä hyödyntäminen oikeudenkäynnissä harkittavaksi

LaVM 19/2014

- Vapaaehtoisesti luovutettua todistetta voidaan YSL palomuuripykälän estämättä hyödyntää näyttönä
- Ajallinen yhteys:
 - a) henkilö epäilty / syytetty
 - b) asiassa rikosepäily, vaikka henkilö ei vielä epäilty
- Asiakirjan takavarikointi ja käyttäminen näyttönä sallittua

Epäillyn ilmoitus kiellosta käyttää asiakirjaa todisteena rikosasiassa

- Epäiltyjen (avustajien) pyrkimys laajentaa hyödyntämiskiello myös vapaaehtoisesti luovutettaviin asiakirjoihin
- Argumentti "koska voitaisiin käyttää pakkoa, ei ole vapaaehtoista"
- Onko hankittu tietoja vastoin henkilön tahtoa, jos esim. jos ympäristöluvan lupaehto velvoittaa antamaan tiedot?
- LaVM 19/2014: YSL palomuurisäännös ei mahdollista, että henkilö voisi vapaaehtoisesti luovuttamalla todisteita saada taktikoitua todisteita hyödyntämiskiellon piiriin, eikä säännös anna henkilölle tilaisuutta valita sopivinta viranomaismenettelyä.

Johtopäätöksiä

- Hallintomenettelyssä voidaan pyytää asiakirjoja ja tietoja, suoja koskee vain painostettuna annettua tietoa
- Hallintomenettelyssä syytä tarkkaan harkita hallintopakkoa tietojen hankinnassa, jos vaarana rikosprosessi (neuvottelu poliisin ja syyttäjän kanssa jo ennakkokäsitys tästä)
- Suojataan vain painostettua luonnollista henkilöä
 - Ei koske oikeushenkilöä luvanhaltijana, eikä oikeushenkilön painostaminen ei anna suojaa luonnolliselle henkilölle
 - Tietojen pyytäminen kannattaa yhtiössä kohdentaa yhtiöön oikeushenkilönä / muuhun henkilöön kuin epäiltyyn / todennäköisesti vastuulliseen
- Lähtökohtaisesti vapaaehtoisesti luovutettua tietoa saa käyttää (LaVM kannanotto)
- Tarvittaessa poliisi voi käyttää pakkokeinoja tietojen saamiseen